

Јасмина Гачић*

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Марија Мишовић**

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

БОМБАРДОВАЊЕ СРЈ – СУСПЕНДОВАЊЕ СУВЕРЕНИТЕТА ДРЖАВЕ И СТВАРАЊЕ СТАЊА ЕКОЛОШКЕ КАТАСТРОФЕ

Сажетак

Основни циљ рада јесте анализа појединих историјских, друштвених и политичких околности које су довеле до тачке преокрета у међународним односима и историјског преседана – први пут у новијој европској историји нападнута је једна европска земља без одобрења Савета безбедности. Свеукупни напори које су предузели ОЕБС и Контакт група великих сила у тражењу „конструктивног дијалога без условљавања“ као и предлози Србије у виду Споразума о политичким оквирима самоуправе на Косову и Метохији нису донели решење. Након мукоотрпних преговора у Рамбујеу који су завршени неуспехом напуштено је „једино мирно решење“ и почео је нови рат на Балкану. Иако не постоји ниједан документ УН или Контакт групе који би потврдио стварање „издвојеног идентитета“ Косова, НАТО и Мисија УН омогућиле су процесе који воде државном, економском и културном издвајању Косова из Србије. Поред цивилизацијског преуређења Косова и Метохије, ова територија и подручје Србије постали су својеврстан полигон за испитивање новог наоружања и изазивање стања еколошке катастрофе.

* Контакт: jgacic@sezampro.rs

** Контакт: marija.blagojevic@kpu.edu.rs

Кључне речи: *Србија, Косово и Метохија, агресија, идентитет, осиромашени уранијум, еколошка катастрофа*

ПРИПРЕМЕ ЗА АГРЕСИЈУ НАТО – ТАЧКА ПРЕОКРЕТА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Већина аналитичара се слаже у оцени да је агресија НАТО снага на Савезну Републику Југославију представљала важну тачку преокрета у међународним односима. Том приликом направљен је „историјски преседан“ – по први пут у новијој европској историји нападнута је једна европска земља и то од највеће оружане силе света. Такође, бомбардована је суверена земља и то без одобрења Савета безбедности као јединог органа који је, према Повељи УН, овлашћен да одлучује о употреби оружане силе у међународним односима. Таквим чином задат је највећи ударац међународном правном поретку створеном после Другог светског рата. Амерички филозоф, писац и лингвиста Чомски¹ сматра да разлози бомбардовања Србије леже у политици Запада која се јавила крајем деведесетих година, али и у америчком приступу међународним односима који је посебно карактеристичан за другу половину двадесетог века па све до данас. Он истиче да се крајем деведесетих на Западу уврежило мишљење да, пошто се улази у нову историјску еру, „просвећене државе“ треба да намећу хуманитарне идеале остатку света.

Како би јасније осветлили све околности које су довеле до НАТО агресије морамо се сложити са констатацијом да решење сукоба на Косову и Метохији није могуће ако се не утврди суштина сукоба и њени узроци. По мишљењу неких аналитичара² њена суштина проистиче из јединственог феномена – на истом подручју Срби имају и чувају своју историјску баштину, а албанска заједница захтева да на њему оствари „независну републику“. Ове две претензије не могу се, очигледно у кратком временском року, реализовати на истој територији. Ситуацију је чинило драматичном то

1) Видети: <https://chomsky.info/20060425/>

2) Бранислав Крстић, *Косово пред судом историје*, Београд, Издање аутора, 2000, стр. 156.

што су њихови протагонисти настојали да своје аспирације обезбеде одржавањем, односно, успостављањем власти на укупној територији покрајине. Један од протагониста, последњи амбасадор Сједињених Држава у Југославији, Ворен Зимерман сажео је, касније, суштину сукоба у пет кратких реченица: “Антагонистички захтеви Срба и Албанаца на Косову су безнадежно заплетени у мрежу историје и мита. Основно питање је, међутим, у суштини једноставно. Српски захтев за хегемонијом заснован је пре свега на културно-историјском принципу – на јерусалимском аргументу. Албански захтев за независношћу заснован је углавном на демографском принципу - већинском аргументу. Будући да су се ови захтеви међусобно искључивали, мало је разлога да се каже како је Косово лако решити.³ Политичке формације Албанаца, међутим, решење српско – албанског сукоба виделе су искључиво у светлу „независне државе Косово“ и то је дуги низ година био заједнички став свих Албанаца актера политичког живота на Косову. За разлику од српских настојања овај циљ се сукцесивно остварује. Ова политика доводила је до инцидентних ситуација у новијој историји, попут демонстрација из марта 1981. године, да би коначно, албанска страна, имајући аутономну територију са битним обележјима републике, затим доминантно становништво на овој територији и апсолутну већину у законодавном телу, током 1990. године, у тајности у Качанику, без представника Срба и већине осталих националности прокламовала „Републику“ и донели „Устав Републике Косово“.⁴ У међувремену, одиграли су се познати догађаји у вези распада Југославије, а после завршетка рата у Босни и Херцеговини и мира у Дејтону (Дејтон 1995.) постало је јасно да ће велике силе, посебно САД, преузети иницијативу и у решавању сукоба на Косову. Сведоци смо међутим, да се ратови одавно не воде само оружјем, а велики број сукоба је најпре започињао као вид ”говора мржње”, који се шири злоупотребом медија, чиме постаје средство рата. Тајна дезинформисања крије се у његовој једноставности. Почетком јула 1992. Њујорк њуздеј објављује

3) *The National Interest*, преноси (у наставцима) *Наша Борба*, 27 – 29. 7. 1998.

4) Донели су и „Уставни закон о спровођењу Устава Републике Косово“ који, уз остале, утврђује: “Закони СР Србије који су регулисали све односе примењују се на територији Косова до доношења закона Републике Косова, најкасније до 31. марта 1991. године.“ (чл.10) Види: *The Truth on Kosovo*, Tirana, 1993, стр. 331–333.

чланак о „српским концентрационим логорима“, што директор ПР агенције „Ruder&Fin Global Public Affairs“ Џејмс Харф (James Harff), агенције која је радила за Републику Хрватску, Босну и Херцеговину и „Косово“, максимално користи. Када су успели да јеврејски лоби сврстају уз муслимане, Срби су истог тренутка етикетирани као нацисти.⁵

Ново раздобље у развоју сукоба представља 1998. година. У Дреници (крај у Метохији) јединице ОВК ступају у прве оружане сукобе са јединицама полиције и уследила је спирала обостраног насиља. Истовремено, Команда у Напуљу (тзв. Јужно крило Алијансе) била је носилац не само оружане агресије 1999. године на СРЈ, већ је учествовала у припреми „ОВК“ за оружану побуну против своје државе, почев од обуке, опремања, преко логистике до стварања услова за илегално убацивање преко државне границе на територији Србије уз помоћ НАТО авијације.⁶ Са друге стране, укључује се ОЕБС који захтева „конструктивни дијалог без условљавања“, активира се и Контакт група великих сила (Француска, Италија, Немачка, Русија, САД и Велика Британија) која од Србије захтева да прихвати цивилну мисију. Међутим, преговори, један за другим доживљавају неуспех. Крајем године председник Србије и влада припремили су предлог *Споразума о политичким оквирима самоуправе на Косову и Метохији*.⁷ Како се и очекивало овај споразум није донео никакво решење, први месеци наредне 1999. године протицали су у грозничавом тражењу решења и мукотрпних преговора у Рамбујеу који су завршени неуспехом. На дан 24. марта 1999. године напуштено је „једино мирно решење“ и почео је нови рат на Балкану.

Сједињене Државе, Британија и Француска, после неуспеле политичке акције у Рамбујеу у Паризу, праћене са још 16 држава, почеле су рат против Југославије. Први пут војна алијанса 19 богатих земаља напала је једну малу државу. Земље алијансе ће овај рат назвати интервенцијом, а Русија, Грчка, Кина, Индија, Бразил, Мексико, Алжир и Јужна

5) Дејан Дашић, „Гласине као вид симболичке моћи – медији између истине и манипулације“, *Национални интерес*, година XIV, vol. 32, број 2/2018, стр. 74.

6) Радослав Гафиновић, „Војна неутралност и будућност Србије“, *Политика националне безбедности*, година IX, vol. 14, број 1/2018, стр. 29.

7) Текст споразума објавила је *Политика*, 21. 11. 1998.

Африка, агресијом на државу која никога није напала. Док су два министра романских држава сматрали да бомбардовање није неопходно ако преговори у Рамбујеу не успеју, а премијер руске државе наглашавао да се „категорички противимо примени силе, уверени да још ни издалека нису исцрпљена политичка средства за решење ситуације“⁸, дотле су министри Сједињених Држава и Британије сматрали да је војна сила неизбежан наставак политике која није остварила циљеве. Тако је потврђена стара теза да је рат наставак политике оружаним средствима.⁹ НАТО се ослонио на познату двофазну технику примењену у Заливском рату¹⁰, која подразумева брзу неутрализацију војних објеката у првој, односно уништење других објеката у другој фази. Пре рата, Ремзи Кларк је приликом посете Србији поменуо и трећу фазу, која подразумева и напад и на цивилну инфраструктуру¹¹, уколико се не испуни политички циљ. Рат који је НАТО повео против СР Југославије 24. марта 1999. године завршио се 9. јуна, после 78 дана. Вођен је и завршен на начин који хронике ратова нису записале. Две војске се нису среле, југословенска војска није побеђена на бојном пољу, али је Југославија прихватила све мировне услове. Савет безбедности УН унео је услове у Резолуцију 1244. Велике силе нису записале „рат“ у Резолуцију, вероватно зато што, ако нема рата, нема основа за ратни злочин и ратну одштету. САД и ЕУ оствариле су све захтеве које су утврдиле у Рамбујеу да би могле да реше српско-албанске односе на Косову и Метохији, а ратном победом додали су и нове које су унели у Резолуцију. Након повлачења југословенске војске и српске полиције, на Косово и Метохију су ушле НАТО снаге које су имале сва овлашћења да обезбеде имплементацију Уговора из Рамбујеа. Као једна од директних последица ратних удара током 1999. године јесте стално присуство америчких војника. У оквиру НАТО снага САД су на неких петнаест километара

8) *Политика*, 23.3.1999.

9) Теза Карла фон Клаузевица, с почетка XIX века.

10) Бивши заменик команданта америчких ваздухопловних снага генерал Лестер Лајлс је једном приликом прецизирао да је у нападима на СРЈ коришћено пет пута више компјутера него у Заливском рату. Види: Павловић Слободан, „Дух ван боце“, *НИН*, бр. 2549, 4. 11. 1999, стр. 55.

11) Снаге НАТО у сукобу са СРЈ биле су шест стотина пута јаче. Упркос томе, оне су морале да се ограниче на ваздушне ударе из великих удаљености и да избегава директне конфронтиције са Југословенима у копненим операцијама. Види: Слава Тетекин, „НАТО уздрмао светски поредак“, *Политика*, 3. 11. 1999, стр. 6.

источно од Урошевца крајем јуна поставили једну од својих највећих војних база – Бондстил. На површини од шест хиљада квадратних километара инжењерци копнене војске САД подигли су на територији Косова и Метохије највећу америчку војну базу подигнуту у свету после Вијетнамског рата.¹² Војно – безбедоносно, структура на Балкану овим чином дефинитивно је добила другачији облик и садржај за један дужи временски период.

СУСПЕНДОВАНИ ИЛИ ОДУЗЕТИ СУВЕРЕНИТЕТ ДРЖАВЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ИЛИ ПОНИШТАВАЊЕ СВЕДОЧАНСТВА ЈЕДНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Савет безбедности је, у Резолуцији 1244, утврдио „да ће све земље чланице поштовати суверенитет и територијални интегритет Савезне републике Југославије“ (тач. 1), али је појединим одредбама о успостављању Мисије УН посредно суспендовао суверенитет Србије и Југославије на Косову. Учинио је то тачком (11б и ц) Резолуције којом је Мисији стављено у задатак да „извршава основне цивилне управне функције где и колико је потребно“ и да „организује и надгледа привремене органе демократске и аутономне самоуправе до одржавања избора“. У стварности, међутим, иако не постоји ниједан документ УН или Контакт групе који би потврдио стварање „издвојеног идентитета“ Косова, НАТО и Мисија УН омогућиле су процесе који воде државном, економском и културном издвајању Косова из Србије-Југославије. Тиме је отворено и питање очувања цивилизацијског континуитета ове специфичне европске регије. Од рата 1999. године насупрот свакодневним изјавама о неопходности очувања културно-историјског идентитета Косова и Метохије, као и мултиетничког идентитета, ситуација у пракси изгледа сасвим другачије. НАТО снаге су отвориле процес цивилизацијског преуређења Косова и Метохије, који би, ако се овако настави, био пресуднији од свих кроз који су ове територије и њихово становништво пролазили у историји. Преуређење које остварује

12) Мароевић Раде, „Лекција број 1 – највећа америчка база после Вијетнама“, *НИИ*, 25. 11. 1999, стр. 14.

НАТО или дозвољава његово остваривање – што је историјски ирелевантно – супротно је свему што је досад било познато у Европи, чак и у доба турског освајања. Као територија, Косово престаје да буде мултиетичко и мултирелигиозно.¹³ Остаје и без мултиетничких градова које су и Турци брижно чували. Срба, Црногораца, уопште, словенских становника, у њима више нема. За два месеца, од уласка НАТО снага до 20. августа, минирани су или срушени један споменик културе I категорије, три II и девет III категорије, а седам од њих припадају XIV веку, не узимајући у обзир преко тридесет цркава из XIX и XX века које нису регистроване као споменици културе. Одмах по завршетку ратних дејстава приступило се процени ратне штете која је настала у области културне баштине, а полазна основа за то је био списак културно – историјских споменика које је Завод за културу споменика културе Косова, означио као историјске споменике.¹⁴ Српска православна архитектонска баштина на Косову и Метохији обухватала је цркве, манастире и гробља. У многим објављеним статистичким подацима о броју цркава на Косову није се прецизирала разлика између актуелних цркава и археолошких локација.¹⁵ У једној публикацији објављеној после 1999. године Завода за заштиту споменика културе Републике Србије, као споменици и објекти под заштитом државе помиње се 210 српских православних цркава, манастира и гробља на Косову. Према једном истраживању¹⁶ оштећено је или уништено близу 80 православних цркава и манастира, у периоду од јуна до октобра 1999. године, а већина у седмицама непосредно после обуставе ратних дејстава у

13) Манастири српске средњовековне државе обележавају врхунац византијске архитектуре и уметности свог доба и јединствени су у Европи по томе што су интегрисали архитектуру православне Византије и католичке романике. (Види: Архитектонски цртеж Дечана. Извор за упознавање: Суботић Г., *Света земља*, објављена на италијанском (*Terra Sacra*), енглеском (*The Sacred land*), на француском под насловом *L'art médiéval du Kosovo*).

14) Ова институција је основана 1952. године као Институт за заштиту и проучавање културних споменика у Аутономној Покрајини Косово и Метохија. За списак историјских споменика Косова, види: Милета Милић, ур., *Културна баштина Косова и Метохије*, Београд: Институт за заштиту споменика културе Републике Србије, 1999.

15) Списак српских православних споменика доступан је и у једном стандардном извору на енглеском језику: Гојко Суботић, *Kosovo, Art of the Sacred Land /Косово: Уметност свете земље*, New York: Monacelli Press, 1998, садржи многа данас већ уништена или непостојећа здања.

16) Главни истражитељи Andrew Herscher i András Riedlmayer, *Разарање културне баштине на Косову*, 2001 Kosovo Cultural Heritage Project, Cambridge, Massachusetts USA, извор: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/kos-des-b.htm

јуну 1999. године. Око 40 тих грађевина биле су изложене вандализму и око 40 здања је претрпело тешка оштећења конструкције или су потпуно уништена. Та здања су већином била сеоске цркве, од којих су многе саграђене последњих двадесет година. Око 15 их је потицало из средњовековног периода. Главна средњовековна православна светилишта су била под сталном стражом КФОР-а и у периоду непосредно по закључењу примирја претрпела су одређене оштећења. У једном извештају из августа месеца 1999. године каже се да су „за протекла два месеца албанске терористичке банде на Косову и Метохији потпуно уништиле 59 храмова грађених од 10. до 16. века“.¹⁷ У наредним годинама такође је долазило до озбиљног уништавања културне баштине Срба на Косову и Метохији. Тако је, на пример, током „мартовских неред“ 2004. године у којима је страдало 19 особа, а протерано је више од 4.000 Срба и неалбанаца, порушено је и запаљено око 900 кућа и 35 манастира и цркава.¹⁸ Као што се види рушење се наставило и у наредној деценији.¹⁹ Убијање је настављено чак и после демилитаризације ОВК²⁰. Одсуство покушаја спречавања прогањања мањина и „неподобних“ Албанаца је политички оправдано. Говорило се да разлог лежи у томе што са одласком сваког Србина, право које Србија полаже на Косову, осим законских и историјских разлога, постаје све слабије.²¹ Данас, двадесет година након интервенције, међународна заједница је дубоко забила главу у песак, дајући Албанцима *de facto* независност, али не и *de jure*.²² Очигледно је да мултиетнички карактер друштва за који се залаже међународна заједница на Космету, очување људских и мањинских права, успостављање

17) Уништено 59 средњовековних цркава и манастира“, *Политика*, 24. 08. 1999, стр. 15.

18) Видети: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1064600.html>

19) Бранислав Крстић, *Косово пред судом историје*, Издање аутора, Београд, 2000, стр. 297.

20) Непосредно после рата извршена је трансформација ове војне формације у „противелементарне јединице“, односно снаге Косовског заштитног корпуса. Том приликом ове снаге добиле су и своје заштитне ознаке. На црвено-црној позадини је мапа Косова око које пише: „Групат е mbrojtёs se Kosoves“. Види: Раде Мароевић, „Ипак споразум“, *НИН*, 23. 9. 1999, стр. 15.

21) Америчка шефица дипломатије је једном приликом (девет месеци пре рата) амерички циљ представила речима: „Не ради се о томе да Косово изађе из Србије, већ да Србија оде са Косова“. Види: Љилана Смајловић, „Протеривање Србије“, *НИН*, бр. 2549, 4. 11. 1999, стр. 12.

22) Хелена Здравковић, *Политика жртве на Косову, идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, Београд: Српски генеалошки центар, 2005, стр. 84.

стабилности у региону, обезбеђивање безбедности грађана и тако редом, барем у светлу садашњих дешавања, звуче и даље иронично и на најбољи начин илуструју колико су изневерени неки кључни принципи међународне политике.²³ Узрок томе свакако је непоштовање Резолуције 1244 Савета безбедности ОУН²⁴, на шта су власти Републике Србије у свим јавним обраћањима после агресије 1999. године скретале пажњу. Међутим, утопљеност светске организације у постојећи однос политичких снага и овде показује своје најружније лице. Зато се и данас, рецимо, и дешава да многобројни гласноговорници широм планете понављају став о неповредивости граница, а она практично између Космета и Републике Србије стоји, што је својеврстан преседан за Европу и погубан разлог многих дешавања на Косову и Метохији. Зона копнене безбедности и данас је угрожена бројним нападима са смртним исходима.²⁵ У послератном периоду, током 1999. године, свакодневно су стизале вести о тешким злочинима, било је нејасно чак и по којој процедури би требало да се обављају хапшења, ко ухапшенике држи и где се они налазе.²⁶

ЈУГОСЛАВИЈА КАО ПОЛИГОН ЗА ИСПИТИВАЊЕ НОВОГ НАОРУЖАЊА И ИЗАЗИВАЊЕ ЕКОЛОШКЕ КАТАСТРОФЕ

Још се ратна дејства НАТО алијансе по војним и цивилним циљевима СР Југославије није ни завршила, а већ су се огласили многи истакнути познаваоци оружја високе прецизности које је коришћено у рату 1999. године. Тако је у низу чланака лист „Независнаја газета“ дао основне карактеристике размера последица НАТО удара са становишта

23) Савет безбедности УН у саопштењима изданим поводом ситуације на Косову и Метохији углавном је осуђивао „насиље над мањинама на Косову“. Међутим, Савет није налазио за потребно да помене ко спроводи и ко су жртве насиља на Косову. Види: „Осуда насиља над мањинама на Космету“, *Политика*, 31. 08. 1999.

24) ОУН покушавала да очува оно што је остало од глобалног ауторитета, међутим, због недостатка могућности акционог деловања има све мање успеха у том настојању, јер зависи од Савета безбедности и вета сталних чланица. Неке актуелне силе свесно руше ауторитет ОУН како би реализовале своју надмоћ. Види: Ивица Ђорђевић, *Безбедносна архитектура у условима глобализације*, (Београд: Службени гласник, 2007), стр. 276.

25) Видети: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Zandarma-ubile-sumokradice-s-automatskim-puskama.sr.html>

26) Иконић Слободан, „Гротеска од правде“, *НИН*, бр. 2540, 2. 9. 1999.

захтева Међународне Конвенција о забрани војне или било које друге непријатељске употребе техника које мењају животну средину из 1976. године, а познатија је као ЕНМОД конвенција.²⁷ У текстовима који на аналитичан начин говоре о овој теми посебна пажња посвећена је дефинисању врсте Балканског рата са становишта међународног права и улоге високе прецизности у систему НАТО. Веома исцрпно о овој теми писао је Ј.П. Малишев професор Академије војних наука у тексту „Последице Балканског рата 1999. године.“²⁸ Овај аутор после краћег прегледа историјата војног надметања САД/НАТО и земаља Варшавског пакта предвођених СССР-ом закључује да се после распада Совјетског савеза приступило „економском и војном исцрпљивању Русије, а као први узрок појава оружја високе прецизности „може се сматрати потреба да се створи средство за вођење рата са предвидивим резултатима и по приступачној цени. Аутор наводи податак да су у стварању прецизног оружја још током шездесетих година у САД биле ангажоване водеће лабораторије и научно-истраживачки институти, а коначно је последњих деценија двадесетог века стварању савременог прецизног оружја допринео још један узрок који лежи у чињеници радикалне трансформације структуре економског и војног потенцијала развијених земаља која је изведена од 1950. до 1980. године као резултат четири револуције: две индустријске, транспортне и урбанизације. Прва од две индустријске револуције била је базирана на четвороструком порасту производње нафтне индустрије и петоструком порасту производње органске хемије. Капацитети рафинерија и петрохемијских фабрика у приобалним регионима САД порасли су до шест пута, Западне Европе 20 пута, СССР-а 15 пута, Јапана и Јужне Кореје 30 пута. Друге од две индустријске револуције ослањале су се на бурни пораст информатике и атомске енергетике. Током револуције урбанизације такође је дошло до значајних промена, тј. до

27) Поред ње, заштитом животне средине баве се и Конвенција о забрани или ограничавању употребе одређених врста класичних оружја из 1980. године и Протокол III, уз споменути Конвенцију о забранама и ограничењима употребе запаљивог оружја. Такође, део одговора на ово питање нуде и Женевске конвенције из 1949. године и Допунски протоколи из 1977. године, па тако члан 35, став 3. Допунског протокола I гласи: „Забрањено је примењивати методе или средства ратовања која су намењена или од којих се може очекивати да ће проузроковати опсежна, дуготрајна и озбиљна оштећења природне околине.

28) Видети: <http://emperor.vwh.net/serbo-croatian/articles/s-posledice2.htm>

радикализације приобалне зоне мора, језера и крупних река, што је све заједно чинило полазну идеју за творце прецизног оружја способног да изазове техногене катастрофе јер је формирана нова класа објеката – еколошки опасних. У њих спадају сви типови електричних централа, капацитети за производњу атомског горива и атомске муниције, хемијска, петрохемијска, металуршка и биотехнолошка предузећа, рафинерије, складишта за њихове сировине и производе, цевоводи за транспорт нафте, гаса и амонијака, као и војни објекти који садрже радиоактивне и отровне материје, њихова складишта и депоније отпада. Такви објекти су углавном смештени у лучко – индустријским зонама градова – саобраћајних чворова. Зато су лучко – индустријске зоне постале најбитнији елементи који дефинишу стабилност функционисања система објеката било које државе у мирнодопско време и током рата. Управо су оне постале рањиви елементи структуре објеката сваке државе у случају оружаног сукоба или утицаја секундарних фактора онеспособљавања у виду елементарних и техногених катастрофа.²⁹ Током рата 1999. године снаге НАТО алијансе управо су искористиле рањиве елементе структуре објеката СР Југославије и током бомбардовања погодили су преко 30 рафинерија³⁰ и хемијских објеката. Према неким проценама сваки петрохемијски објекат у својој зони складишти до 500.000 тона угљоводоничког горива који садрже енергију еквивалентну 3 – 5 мегатона тротила.³¹ Најзначајнији војни удари изведени су коришћењем крилатих ракета „Томахаvk“ и пројектила од 30 mm који улазе у комплет наоружања америчких јуришних авиона типа „А-10“. У главама крилатих ракета „Томахаvk“ се користи око 3 kg осиромашеног уранијума. Посебно је значајно то што су противоклопна језгра ракета „Томахаvk“ израђена од отпада нуклеарног горива – легуре осиромашеног уранијума 238 (96 – 99%), уранијума 235 (3,5 – 0,71%), од чега се 80% материје када стрељиво погоди циљ претвара у облак „керамичког аеросола“ и прашине из уранијумовог оксида која се може ширити десетину километара. Млаз алфа – честица које зрачи уранијум – 238 озбиљно штети људском организму,

29) L. P. Malisev, „Vojno-ekološka analiza Evrope“, *GS VS RF Bezopasnost-92 OVS*“, 1992, стр. 73.

30) „Опет ће падати црне кише“, *Политика*, 9. 6. 1999, стр. 13.

31) Л. Г. Пахомов, В. Н. Спектор, „У Европи је већ почела еколошка катастрофа“, *Независнаја газета*, бр. 111, 23. 6. 1999, стр. 23.

а научне студије које су се бавиле овом темом утврдиле су да врло отровне паре аеросола и прашина уранијумовог оксида изазивају неповратна оштећења унутрашњих органа што потом доводи до масовне појаве свих облика канцера. У неколико случајева за време сукоба 1999. године витални делови индустријске инфраструктуре су намерно циљани и бомбардовани од снага НАТО пакта, а то је свакако имало и двоструки ефекат на цивилно становништво. Као прво, витална цивилна постројења су онеспособљена и, као друго, трајно загађење створено уништењем ових постројења може утицати на здравље цивила у периоду након извршених бомбардовања.³² Ниво радиоактивности језгра пројектила јуришног авиона „Ф-10“ износи око 3,4 миликирија. Његова површина зрачи око 1.000 алфа честица и 36.000 бета честица у секунди. Маса пројектила износи око 400 g, док маса радиоактивног језгра износи око 75 g. На терену изложеном ваздушним ударима авиона „А-10“ детектују се делови са нивоом радиоактивног зрачења реда величине 10 милирентгена на сат. Чак и незнатно премашивање радијационог фона изазива ефекте развоја оштећења по механизму утицаја супер-малих доза на специфично осетљиви део становништва.³³

Процена стручњака је да ће као директан резултат примене нове генерације бојевог оружја на Балкану у наредним годинама довести до изузетно крупних еколошких поремећаја на територији не само бивше Југославије него и околних земаља и многе земље још нису свесне тих последица. У овом контексту са правом се може рећи да је НАТО извршио „еколошки злочин“. Чињеница је да су авиони НАТО снага, са прелетима, којих је било око 30.000 са дејством борбене авијације, и са више од 50.000 ракета и авио-бомби (еквивалентни по снази девет атомских бомби које су бачене на Хиросиму и Нагасаки) извршили велики утицај на стратосферски озон, али ће последице такве акције осетити не само становници Југославије, већ напротив, и екосистеми и људи који живе

32) Sriram Gopal & Nicole Deller, *Прецизно бомбардовање*, широко распрострањена штета, Анализа два случаја бомбардовања индустријских постројења у Крагујевцу и Панчеву, за време операције Удружене снаге Југославија, Institute for Energy and Environmental Research, новембар 2002, <http://www.ieer.org>.

33) Л.Г. Пахомов, Н. Спектор, „У Европи је већ почела еколошка катастрофа“, нав. дело, стр. 23.

у Западној Европи, САД, Канади и Скандинавији. Колика је концентрација озона и какво је стање омотача зна се у земљама где се та испитивања и мерења рутински обављају и с тим би свакако требало да се упозна светска јавност, а не да се прећуткује истина о далекосежним последицама које је донела „ваздушна кампања“ над Југославијом.³⁴ Експлозије након НАТО бомбардовања, разарања са пожарима, уз обиље честица прашине и дима различитог хемијског састава које су доспеле до горњих слојева тропосфере (10 до 12 километара), па и доњих стабилних слојева стратосфере (изнад 12 km) су свакодневни ефекти у периоду март – јун 1999. године у Југославији. Према наводима Регионалног центра за животну средину: „Воде су загађене и трансформаторским уљима која се користе за хлађење трафостаница, које су на више места у Србији бомбардоване. Пирален у количини од само једног литра загађује милијарду кубних метара воде.“³⁵ У фабрикама оваква уља која на људе имају канцерогено дејство и која изазивају генетске мутације често нису била неутралисана или измештена, већ су само премештена другде у кругу фабрика. За време бомбардовања неколико веома тешко оштећених трафостаница ослободило је таква токсична уља за хлађење – у Бору и Крагујевцу. На пример, после бомбардовања велике трафостанице у Београду, 150 тона специјалног уља исцурело је у систем канала три километра од Београда. Забележено је да су југословенске власти седам дана покушавале да покупе уље са површине и спрече загађивање реке, али само са делимичним успехом.³⁶ Нису познати нити доступни јавности подаци колика је штета учињена испуштањем бомби у Јадранско море или Дунав, у који су се слиле запаљиве хемикалије из разорених петрохемијских постројења у Новом Саду³⁷ и Панчеву.³⁸

34) Закључци са округлог стола „Еколошке и здравствене последице НАТО бомбардовања“ одржаном током јула месеца 2014. године на Палићу.

35) Маријана Милосављевић, „Живот опасан по здравље“, *НИН*, бр. 2540, 2. 9. 1999, стр. 25.

36) Исто,

37) Рафинерија нафте у Новом Саду, будући да се налази на самој обали Дунава, у отвореној Панонској равници, представљала је посебну опасност по животну средину. Знатна загађења детектована су у ваздуху, води, земљишту и биљкама, а становници са оближњих локалитета су били евакуисани. Види: Miladin Ševarlić, „Consequences of NATO aggression on agriculture and food industry of FR Yugoslavia“, *Ekonomika poljoprivrede*, 2001, vol. 48, pp. 3-16.

38) У резервоарима Петрохемијског комплекса у Панчеву у тренутку бомбардовања било је: више од хиљаду тона винил-хлорид-мономера (VCM), остатака хлора, више од хиљаду тона етилен-дихлорида (EDC), више хиљада тона 40% натријум-хидроксида (NaOH) и више

Према подацима које је НАТО дао Уједињеним нацијама, на Космет, нарочито према граници са Албанијом, испалено је око 30 хиљада пројектила са осиромашеним уранијумом, 2500 у ужој Србији и око 300 пројектила у Црној Гори (Рт Арза). У Републици Српској је гађано 11 локација. Према неким анализама руских стручњака (а и неких наших) на Југославију је пало око 30 тона уранијума, што је исто као да је у СРЈ изгорео нуклеарни реактор. „Да би се стекла представа о томе шта је 30 тона уранијума, треба подсетити да највећи руски реактор ВВЕР-1000 садржи 60 тона уранијума“ – писао је својевремено руски лист „Новије известија“. Највише осиромашеног уранијума посуто је на Косову. Тога је био свестан и фински председник Марти Ахтисари. Он је због „опасне“ ситуације на Косову и званично саопштио да „ниједан фински војник неће бити ангажован у саставу Кфора.“³⁹ Свакако, ово је тек једна од „калкулација“ која се тиче количине баченог уранијума приликом бомбардовања 1999. године.⁴⁰ Неке рачунице изведене су на основу другачијих података па се каже да је ”пенетратор” дугачак око 30 mm и састоји се од око 300 g осиромашеног уранијума унутар алуминијумске „кошуљице“. Према овој рачуници то значи да је на Космет бачено око 9000 килограма осиромашеног уранијума, а на југ Србије око 1000 килограма. Тимови из Института Винча су пронашли и уклонили око 200 пенетратора са југа Србије, што представља само 10% од бачених пројектила. Они нису имали приступ бомбардованим областима на Космету, тако да највероватније нико није вршио уклањање тих 30 хиљада

стотина тона 33% хлороводоничне киселине (HCl). Земљиште око Петрохемијског комплекса је натопљено са етилен-дихлоридом. Све хемикалије, као и једињења која су том приликом настала, била су присутна у површинским водама.

39) Драган Јовановић, „Уранијумска жетва“, *НИИВ*, бр. 2571, 6. 4. 2000, стр. 26.

40) Уранијум је хемијски токсичан, и зависно од количине унете у организам (на пример, преко пијаће воде) може врло брзо да доведе до тровања. Осиромашени уранијум има исте хемијске особине као природни уранијум, али има знатно мање изотопа ²³⁵U (0.2%) и представља отпадни производ при обогаћивању уранијума тим истим изотопом. Уранијум обогаћен изотопом 235 обично до 5% се користи као гориво у нуклеарним електранама. Осиромашени уранијум се користи у пројектилима због изузетно велике густине, тако да се ови пројектили користе за пробијање оклопа текнова и других бојних кола, као и бункера. При удару, пројектил се распрскава и уколико температура пређе 600 С, прах уранијума се може запалити, што такође доприноси додатном уништавању и контаминацији. Сви, војници или цивили, који се у моменту распрскавања налазе у близини, могу да буду изложени овим ситним честицама уранијума. Уколико их удахну у већим количинама, уранијумска прашина им се наталожи у плућима где базично остаје у току целог живота.

пројектила. Већина бомбардованих индустријских постројења уцртана је у такозвану Мапу хазарда – црне тачке из извештаја УНЕП-а (UNEP, 2007). Под највећим еколошким ризиком су: Панчево, Барич, Нови Сад, Бор, Лучани, Крушевац и други (16 од укупно 80).

Коришћење касетних бомби може се подвести под забрањене начине ратовање у складу са словом Протокола I уз Женевске конвенције из 1949, где се у члану 35. тачке 3. каже: „Забрањено је употребљавати оружја, пројектиле и материјале и методе ратовања који проузрокују сувишне повреде или непотребне патње“. Процењује се да су само САД, Велика Британија и Холандија на простор СРЈ бациле преко 2.000 касетних бомби, које су садржале око 380.000 мањих бомби, на више од 200 различитих локација.⁴¹ Верује се да и данас, 14 година после бомбардовања, на територији Србије око 23.000.000 квадратних метара, на укупно шест локација, није у потпуности очишћено од касетних бомби.⁴²

Значајне су анализе и закључци Регионалног центра за животну средину за централну и источну Европу (РЕЦ) о последицама конфликта у Југославији на околину. У овој занимљивој анализи налази се и ова процена: „Због штета нанетих ратом и недостатка средстава, може се предвидети да владина структура неће бити способна да се носи са националним еколошким проблемима“.⁴³ Да би се још јасније разумела ова ситуација потребно је имати у виду аналитичку студију Института за заштиту здравља Србије под називом „Здравствено стање становништва Србије у периоду 1986. – 1996. године“. У поменутом периоду о квалитету хране, између осталог, пише: “Број узорака намирница који се годишње контролише у Србији толико је мали да се, по међународним критеријумима, сматра да контроле практично и нема... Иако је контрола намирница по обиму и садржају недовољна, на основу постојећих резултата може се закључити да здравствена ситуација не задовољава“. Осим званичних државних органа проценом еколошке и здравствене ситуације настале

41) Видети: <http://www.independent.co.uk/news/world/politics/nato-comes-clean-on-cluster-bombs-402552.html>

42) Мирко Јовановић, „Заштита животне средине током оружаних сукоба“, *Војно дело*, 5/2015, стр. 281.

43) Маријана Милосављевић, „Живот опасан по здравље“, *НИН*, бр. 2540, 2. 9. 1999, 27.

бомбардовањем бавили су се и неке невладине организације, а једна међу њима, „Фокус“ оформила је и експертски тим који је обавио процену еколошке штете. Њихови експерти, заједно са стручњацима из Русије, Аустрије и Грчке упозорили су да је еколошка ситуација у нашој земљи „веома тешка“ и да ће, ако се хитно не реагује она врло брзо прећи у „еколошку катастрофу“.⁴⁴

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

По свему судећи НАТО се у минулом периоду трансформисао у инструмент примене глобализације у корист одређеног броја западних земаља. Британски премијер Тони Блер у говору одржаном 22. априла 1999. године у Чикагу инсистирао је на томе да се глобализација не односи само на економију, већ и на политику и безбедност, да „нема оправдања за изолационизам.“ Из тог разлога интервенисање у унутрашње ствари било које земље постаје легитимно, а изговоре за интервенцију у савременом свету прилично је лако наћи. „Економски национализам“ минералима богатих земаља (као што су на пример Русија и Јужна Африка) ускоро би могао да послужи као изговор за политички и војни притисак. НАТО интервенција 1999. године, међутим отвара и једну другу дилему везану за успостављање глобалног „система вредности“ о чему је на пример сведочио и бивши главни економски саветник госпође Тачер, лорд Роберт Скиделски у свом предавању одржаном 14. јуна 1999. године у којем је нагласио да се „нова доктрина добробити за свет бесрамно доводи у везу са англосаксонским вредностима.“

Очигледно је међутим, да су земље НАТО-а преузеле на себе право да говоре у име „међународне заједнице“, а упоредо са овим процесом као да се оживљава концепт „етничког империјализма“, јер је Запад на себе преузео и монополисао интерпретацију концепата „демократије“ и „људских права“ што омогућава да се изнесе оптужба на рачун било које владе. Агресивна кампања демонизације у светским медијима које строго контролишу земље НАТО-а обезбеђује подршку јавности за било какву акцију, укључујући војну.

44) Исто.

Грађанска права и слободе су највише прокламоване вредности савремене цивилизације, а у условима избацивања етичких норми из политике и економије Република Србија налази се и даље у великим искушењима. На примеру НАТО бомбардовања 1999. године видели смо на делу различиту процену вредности људских живота и ресурса важних за одржавање заједнице, зависно од тога колико они значе у остваривању нечијих планова. У савременим друштвеним процесима такође је од значаја учити чињеницу да интензивна глобална комуникација доводи до разградње колективних идентитета на нивоу државе и људи све више себе доживљавају као припаднике локалних заједница, па тек онда као чланове ширег ентитета. У таквој ситуацији тешко је инсистирати на изградњи вредности, поготову безбедносних мерила, која би била прихватљива за све. НАТО бомбардовањем 1999. године вишеструко је прекршено међународно еколошко право, прекршене су готово све декларације и конвенције из области заштите животне средине. На територији Републике Србије и шире водио се рат који по својим ефектима спада у хемијске и радиолошке ратове и чије последице ће дуго оптерећивати шири простор Балкана.

Двадесет година после НАТО интервенције над Југославијом познатом под операцијом „Милосрдни анђеос“, још увек нису познате нити научно објашњене све историјске, политичке и друштвене околности које су довеле до ове војне акције против једне самосталне и суверене земље. Светска јавност и даље, мада са знатно мање интересовања него пре, поставља питања и тражи одговоре који би донекле осветлили једну од намрачнијих епизода новије историје Европе.

ЛИТЕРАТУРА

Гађиновић Радослав, „Војна неутралност и будућност Србије“, *Политика националне безбедности*, година IX, vol. 14, број 1/2018.

Дашић Дејан, „Гласине као вид симболичке моћи – медији између истине и манипулације“, *Национални интерес*, година XIV, vol. 32, број 2/2018.

- Ђорђевић Ивица, *Безбедносна архитектура у условима глобализације*, Службени гласник, Београд, 2007.
- Здравковић Хелена, *Политика жртве на Косову, идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у упорном сукобу на Косову*, Српски генеалошки центар, Београд, 2005.
- Иконић Слободан, „Гротеска од правде“, *НИН*, бр. 2540, 2. 9. 1999.
- Јовановић Драган, „Уранијумска жетва“, *НИН*, бр. 2571, 6. 4. 2000.
- Јовановић Мирко, „Заштита животне средине током оружаних сукоба“, *Војно дело*, 5/2015.
- Крстић Бранислав, *Косово пред судом историје*, Издање аутора, Београд, 2000.
- Малисеv, Ј. П., „Војно-еколошка анализа Европе“, ГС ВС РФ, *Безопасност-92 ОВС*, 1992.
- Мароевић Раде, „Лекција број 1 – највећа америчка база после Вијетнама“, *НИН*, 25.11. 1999.
- Мароевић Раде, „Ипак споразум“, *НИН*, 23. 9. 1999.
- Милосављевић Маријана, „Живот опасан по здравље“, *НИН*, бр. 2540, 2. 9. 1999.
- Павловић Слободан, „Дух ван боце“, *НИН*, бр. 2549, 4. 11. 1999.
- Пахомов Л.Г., Спектор В. Н. „У Европи је већ почела еколошка катастрофа“, *Независимаја газета*, бр. 111, 23. 6. 1999.
- Смајловић Љиљана, „Протеривање Србије“, *НИН*, бр. 2549, 4. 11. 1999.
- Тетекин Слава, „НАТО уздрмао светски поредак“, *Политика*, 3. 11. 1999.
- UNEP, *Technical report on capacity-building for the assessment of depleted uranium in Iraq*, Switzerland: United Nations Environmental Program, 2007.
- Ševarlić Miladin, “Consequences of NATO aggression on agriculture and food industry of FR Yugoslavia”, *Ekonomika poljoprivrede*, 2001.

Jasmina Gacic

Marija Micovic

**BOMBING OF FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA
– SUSPENDING THE STATE SOVEREIGNTY AND
EVOCATION OF THE ECOLOGICAL DISASTER**

Resume

After the NATO bombing and war in 1999, the Security Council Resolution No. 1244 stated that “all member states will respect the sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia”, but in some aspects suspended sovereignty of Serbia and Yugoslavia in Kosovo by specific lines regarding the establishing of the UN Mission. Contrary to the daily statements about the necessity of preserving the cultural and historical identity of Kosovo and Metohija, NATO and the UN Mission have enabled processes that lead to the state, economic and cultural separation of Kosovo. Thus, the process of “civilized transformation” of Kosovo and Metohija was enabled, and if continued will be the most crucial in its history. It is obvious that the multiethnic character of a society advocated by the international community in Kosmet, the preservation of human and minority rights, establishing stability in the region, ensuring citizens’ security, at least in the light of current events, still sounds irrational and in the best way illustrate how some crucial principles of international politics were denied. NATO bombing in 1999 has done damage to international environmental law, and also almost all declarations and conventions in the area of environmental protection have been violated. On the territory of the Republic of Serbia, the war and its effects have the characteristic of chemical and radiological wars. By spotting the targets, the NATO alliance indirectly caused effects, consequences very close to the effects of chemical warfare, and the use of depleted uranium ammunition contributed to the emergence of the effects of a radiological incident. Twenty years after the NATO intervention known as the “Mercy Angel” operation, there is still no known scientific knowledge of all historical, political and social circumstances that led to military action against a stable and sovereign

country. The global public is still asking questions and searching for answers that would at least set light to one of the epic episodes of the new history of Europe.

Keywords: *Serbia, Kosovo and Metohija, aggression, identity, depleted uranium, ecological disaster*

* Овај рад је примљен 1. априла 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 19. априла 2019. године.